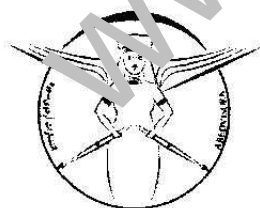

اساطیر و تصوّف

تالیف: کوروش گودرزی

۱۳۹۷

سرشناسه:	گودرزی، کوروش
عنوان و نام پدیدآور:	اساطیر و تصوف / تالیف کوروش گودرزی.
مشخصات نشر:	بروجرد: آرذوی سوره، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	۳۰۰ ص.: مصور.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۶۲۸۷-۴-۲
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه
موضوع:	اسطوره
موضوع:	Myth
موضوع:	عرفان
موضوع:	Mysticism
موضوع:	اساطیر ایرانی
موضوع:	Mythology, Iranian
موضوع:	عرفان: — ایران
موضوع:	Mysticism -- Iran
رده بندی کنگره:	۲۷۹.۴/۴۹
رده بندی دیویی:	۲۱۱.۲
شماره کتابشناسی ملی:	۴۷۹۲۱۱۵

اساطیر و تصوف

رده بندی نشر آرذوی سوره: اساطیر، عرفان

مؤلف و گردآورنده: کوروش گودرزی
(دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لرستان)

ویراستار: زهره چگنی

امور گرافیکی: آذرمیدخت چگنی

طراح جلد: آذرمیدخت چگنی

همکاران فنی و فرهنگی: نرگس عیدی آببخشانی و نجمه پرواری

کلیه حقوق برای نشر آرذوی سوره محفوظ است.

چاپ و محاسب: طبعی

ناظر فنی چاپ: زهره چگنی

مدیر امور بازرسی: دکتر حسن حسینی، مریم خلعتی یگانه

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۲۸۷-۴-۲

آدرس: لرستان، بروجرد، خیابان بهار، پاساژ خوزستان، طبقه دوم، انتشارات
آرذوی سوره

تلفن: ۴۲۵۲۸۲۵۲-۰۶۶

تلفن: ۹۳۹۳۴۷۸۶۱۵

وبسایت: www.aredvisura.ir

پست الکترونیکی: aredvisura@gmail.com

اسطوره‌شناسی با جنبه‌های متعدّد و گوناگون و آیین‌های آن، سهم بزرگی را از کاوش‌ها و پژوهش‌های بشر، بخصوص در عصر حاضر، به خود اختصاص داده است. در کنار شناخت، بررسی، تفسیر و تحلیل اساطیر ملل، جنبه‌های تأثیرگذاری و تأثیرپذیری و تجلّی و تطبیق آنان نیز مورد بحث قرار گرفته است. این مهم با زایش نظریات نو در مبحث روانکاوی و پیدایش و تفسیر اصطلاحات جدیدی همچون ناخودآگاه و ضمیر مشترک جمعی و امثالهم، پا به عرصه دانش و زندگی معاصر گذاشت و به شناخت و تفسیر اعماق انسان و اعمال و دانسته‌هایش در طول تاریخ پرداخت. امروزه تقریباً اهمّیت و جلوه‌گری اساطیر در جای جای اندیشه‌ها و رفتار بشر، اثبات و پذیرفته شده است. هنوز هم همچون گذشته در سراسر جهان، آیین‌هایی برپا می‌شود که به نحوی دستی بر آتش اسطوره دارند و خواهند داشت.

عرفان و تصوّف که در این کتاب، معادل هم به کار می‌روند- و آیین‌های آن نیز در عرصه پندار و کردار بشری دارای جایگاه ویژه و در این راستا برای خود، اسطوره‌ای شگرف و بزرگ هستند. در کتاب حاضر، نه تنها با اسطوره ملل از ریشه دیدگاه‌های گوناگون به همراه تعاریف و توصیف‌های متعدّد صاحب نظران آشنا می‌شویم؛ بلکه با تصوّف و عرفان نیز، بخصوص شاخه سترگ ایرانی آن، آشنا می‌گردیم. به دلیل پیوند ناگسستنی این مقوله با آیین‌های خاص، پس نیاز به شناخت و توصیف آیین و اهمّیت آن نیز هست. آنچه از معارف فراوان اسطوره و تصوّف و آیین، دستگیرمان می‌شود، حاکی از اهمّیت این مقوله‌ها در ضمیر و اندیشه بشر در طول تاریخ است.

با تکیه بر گفته‌ها و نظرات گوناگون و بررسی و مقایسه تحلیل آنها، متوجّه می‌شویم که بین اسطوره‌ها و آیین‌های کهن ملل با برخی عقاید و آداب اناسن‌های عصر اساطیر، مانند مناسک عرفانی و تصوّف، قرابت و شباهت‌های پنهان یا آشکاری وجود دارد. این نشان با توجه به نظرات مدرن روانکاوی، می‌تواند رشته‌ای از جلوه‌گری‌های اسطوره و آیین در ساحت گذشته حیات بشری را به دستمان بدهد. اینجا بحث تأثیرپذیری صرف یا وام‌گیری بی قید و شرط از گذشته و تأخّر و اثبات چنین ادّعاهایی و امثالهم هرگز مطرح نیست. هدف، یافتن و بررسی و تحلیل ردّ پاهای پیچیده، رازناک و نزدیک به هم برخی آیین‌های اسطوره‌ای و مناسک عرفانی و تصوّف است که در جایگاه و مقام مقایسه و تطبیق، دارای کارکردهای تقریباً مشترکی هستند که شاید نشان از رفع تشنگی و سیرابی بشر از آبشخوری واحد در طول اعصار داشته باشد.

یادآوری و سپاسگزاری

نیاز است در همین آغاز، متذکر شوم که چهارچوب اصلی این کتاب، برگرفته از پایان نامه‌ای است دربارهٔ تجلیات اسطوره در عرفان که توسط نویسنده به گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لرستان ارائه شد و با امتیاز عالی، مورد پذیرش قرار گرفت. بنابراین در اینجا باید بر اساس ضوابط از آن دانشگاه یاد شود، که شد. همچنین از راهنمایی و مشاورهٔ استادان بزرگوار آن دانشگاه؛ جناب آقای دکتر سید محسن حسینی مؤخر و جناب آقای دکتر محمدرضا وزبه صمیمانه سپاسگزارم. توضیح ضروری دیگر این که تاکنون مطالبی از این کتاب با یاد برد همان دانشگاه و همان استادان گرامی، به شکل مقاله در برخی نشریه‌های علمی و پژوهشی، سیر داخلی به چاپ رسیده یا پذیرفته شده یا در مرحلهٔ داوری است که از این زمره‌اند: بحث پوشاک، و مبحث زمان و مکان در فصلنامهٔ علمی و پژوهشی ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی ایران، بحث خوردنی و نوشیدنی‌ها، و مبحث اعداد در فصلنامهٔ علمی و پژوهشی عرفان اسلامی زنجان، مبحث عروج و بازگشت در دو فصلنامهٔ علمی و پژوهشی مطالعات عرفانی کاشان، مبحث رقص و سماع، و مبحث گذر و سلوک و تشرّف، و مبحث مکاشفه و مشاهده و رؤیت در نشریهٔ علمی و پژوهشی عرفانیات در ادب فارسی همدان. و در نهایت قدردان همهٔ کسانی هستم که در هر شکلی یاری‌ام کرده‌اند.

کوروش گودرزی

فبره‌ین ۱۳۹۶

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه.....
۵.....	اسطوره، آیین، عرفان.....
۱۵.....	آداب عبادات و ذکر در اساطیر و عرفان.....
۲۱.....	کارکردهای خوردنی و آشامیدنی‌های مقدس اساطیری و عرفانی.....
۲۲.....	کارکرد ناگوایی.....
۲۵.....	کارکرد تربیت و الهام و پیشگویی.....
۲۷.....	کارکرد طول عمر و جاودانگی.....
۳۰.....	کارکرد شفابخشی.....
۳۱.....	کارکرد سرمستی ره‌جایی.....
۳۳.....	رعایت آیین‌های مقدس خردن و روشنیدن.....
۳۷.....	اعداد مقدس در اسطوره و عرفان.....
۳۸.....	اعداد یک و دو.....
۳۹.....	عدد سه.....
۴۲.....	عدد چهار و ضرب‌های آن (هشت، شانزده، چهل).....
۴۵.....	عدد پنج.....
۴۶.....	عدد شش.....
۴۷.....	عدد هفت و ضرب‌های آن (هفتاد، هفتصد، هفت هزار...).....
۴۹.....	عدد دوازده.....
۵۲.....	عدد سیصد و شصت.....
۵۲.....	عدد هزار.....
۵۳.....	دیگر موارد اعداد.....
۵۹.....	ویژگی‌های پوشاک آیینی در اساطیر و عرفان.....

۷۱.....	خرق عادات اساطیری و عرفانی.....
۷۷.....	رقص و سماع در اسطوره و عرفان.....
۷۷.....	رقص در اساطیر.....
۸۳.....	سماع عرفانی.....
۸۹.....	شست و شوهای آیینی در اساطیر و عرفان.....
۹۷.....	مراحل گذر و سلوک و تشرّف در اساطیر و عرفان.....
۱۰۵.....	معارف بازگشت‌های اسطوره‌ای و عرفانی.....
۱۰۵.....	عروج و بازگشت آیینی در اساطیر.....
۱۱۲.....	عروج و رجوع عرفانی.....
۱۱۷.....	مشاهده و مکاشفه رؤیت‌ها در اساطیر و عرفان.....
۱۲۹.....	مکان و زمان مقدّس در اساطیر و عرفان.....
۱۳۰.....	زمان اساطیری.....
۱۳۲.....	زمان عرفانی.....
۱۳۴.....	مکان اساطیری.....
۱۴۲.....	مکان عرفانی.....
۱۴۷.....	مواردی دیگر از تشابه اساطیر و عرفان.....
۱۵۱.....	گفتار آخر.....
۱۵۵.....	منابع و مآخذ.....

مقدمه

اسطوره، نوع نگرش انسان‌های آغازین به جهان هستی است و بالطبع این نگرش به واسطه کارکردهای دینی و اجتماعی خاصی که داشته، با آیین‌ها و مناسکی نیز همراه بوده است. این آیین‌ها مانند بسیاری موارد دیگر مربوط به انسان‌های پیشین، یا به همان شکل یا به شکلی دگرگون شده، دوران جدید رسیده‌اند. یکی از مقوله‌هایی که می‌توان رد پای آیین‌ها و مناسک اساطیری را در آن پیگیری و بررسی کرد، عرفان است. عرفان نیز مانند اسطوره، نوعی نگرش رازناک به جهان هستی است که به مرور زمان با آداب و مناسک خاصی نیز همراه شده است. بین حتی آیین‌های اساطیری با مناسک عرفانی، گاهی شباهت‌هایی فراوان و شگفت به چشم می‌خورد که قابل تأمل و پیگیری است.

با بررسی آثار عرفانی می‌توان به رابطه معنایی بین برخی آیین‌های اساطیری و مناسک عرفان عملی پی برد، مانند غسل و شست‌وشوهای آیینی، نامیدنی و خوراک‌های مقدس، رقص و سماع آیینی، پوشاک مقدس، فضا و زمان قدسی، اعمال خارق عادت، مراحل سلوک و گذر و تشرّف، رجعت و بازگشت جاودانه و معراج، مشاهد و ناشفیه و رؤیت‌ها، اعداد مقدس و ... که هر کدام به نوعی در اسطوره و عرفان تجلی کرده‌اند. پیگیری و بررسی این موارد می‌تواند بیانگر نوعی تأثیر پذیری و تجلی میان مقوله‌های عرفان و اساطیر باشد.

واژه‌های صوفی و عارف، همچنین تصوّف و عرفان را در این کتاب، تقریباً هم طراز و هم ردیف یکدیگر به کار برده‌ایم، هرچند این واژگان در مفهوم لغوی و در روش، متفاوت هستند؛ ریشه کلمه صوفی را از صوف (پشم)، صّفّه (یاران پیامبر)، صفا، سوف (سوفیا، اندیشه یونانی) دانسته‌اند. عارف به مفهوم انسان دارای شناخت است. تصوّف، یک روش

است که اجتناب از دنیا را تبلیغ می‌کند. عرفان، مکتبی است که از طریق مکاشفه به شناخت حقیقت می‌پردازد. عرفان از تصوّف، کلی‌تر و عام‌تر است، اما تصوّف دارای فرقه‌ها و جزئیات است. در عرفان بیشتر با علم و مکتب فکری روبه‌رو هستیم و در تصوّف با عمل و ریاضت. تصوّف با دین عجین‌تر است، اما در عرفان چنین ضرورتی نیست. در این کتاب با فرقه‌های تصوّف و تفاوت آن با عرفان کاری نداریم. قصد ما تعریف و شناساندن عرفان و تصوّف نیست. به همین دلیل دربارهٔ اسطوره و عرفان و آیین، به شناساندن و تعاریف مختصر و ضروری اکتفا کرده‌ایم. هیچ نحله و فرقه فکری و عملی هم مورد نظر ما نبوده و در همه جا به شکل کلی سخن گفته‌ایم.

تجلی آب و عقاید کهن در مقوله‌های دنیای جدید، بحثی پر دامنه و وسیع است. عرفان از جمله مقوله‌هایی است که از این نظر قابل تأمل است. این تجلی و تأثیر، چه آگاهانه و چه ناخودآگاه، در تفکّر و رفتار بشر مشهود است؛ مثلاً بسیاری از آداب جوامع امروز، ریشه در اساطیر کهن آنها دارد و گرچه خیلی از انسان‌ها خود فاعل این اعمالند، اما از علتش بی‌خبرند. مثلاً این که در شب نباید روی آتش، آب ریخت یا نباید آب جوش را ریخت، یا در شب نباید داخل گرفت و مو را شانه کرد، و در صورت ناچاری باید این اعمال با ذکر و دعا همراه شوند، همه ریشه در افکار کهن انسان دارد. امروزه نیز احترام به آب و نور و برخی درختان و بعضی رنگ‌ها و غیره و غیره را فراوان می‌بینیم. در این کتاب، برخی از همین جلوه‌گری‌های میان آیین و اسطوره و طبیعت جهان و نمونه‌های برگزیدهٔ عرفانی از متون نثر صوفیان ایرانی، بررسی و تحلیل می‌شود.

نیاز است در همین ابتدا بر نکتهٔ مهمی تأکید کنیم که هدف ما به هیچ وجه این نیست که چیزی را رد یا اثبات کنیم، یا عرفان را شاخه‌ای برگرفته از اسطوره یا به طور کلی متأثر از آن بدانیم. می‌خواهیم با توجه به ضمیر ناخودآگاه جمعی و مشترک بین ملل گوناگون، به ردّ پاهای اشتراکات محسوس و نامحسوس میان این دو مقوله با دلایل و شواهد اشاره نماییم. اشتراکاتی که نه تنها در اسطوره و عرفان، که در زمینه‌های دیگر حیات بشری نیز قابل مشاهده است. در این بین، به مقوله‌هایی می‌پردازیم که شیوه‌های آیینی و عملی در آنان تقریباً مشهود و مشخص‌تر است. رفتارهایی آیینی که بدان‌ها اشاره‌ای نیز شد. اگر هم

در این میان، مقوله‌ای مانند اعتقاد به اسرار و رموز اعداد را برگزیده ایم، به دلیل نمود رفتاری و آیینی آن است، مانند ارتباط آیین چله نشینی و تقدس عدد چهل، که این همه را در جای خود، توضیح خواهیم داد.

نکته دیگر این است که نقل قول‌ها و روایت‌ها و حکایت‌هایی که از زبان انسان عصر اساطیر یا صوفیان و عارفان می‌آوریم، باید با معیار رمزشناسی سنجیده شوند، نه بر اساس دانش امروز ما و نباید اینان را دروغ و خرافه و گزاف پنداریم. همان گونه که حکیم توس در شاهنامه سفارش می‌کند:

"از هر چه اندر خورد با خرد
دگر بر ره رمز معنی برد"
در نهایت خواهیم دید که اسطوره هم به شیوه رفتاری و آیینی و هم به شکل فکری و اندیشه‌ای، آینه‌مانه دایره در زندگی و رفتار و افکار بشر به انحای گوناگون تجلی کرده و تأثیر نهاده است.
